

วิถีและเป้าหมายของชีวิตกับการศึกษาแนวพุทธ

Means and End of Life and Education in Buddhism

พระครูศรีปริยัติคุณาภรณ์, ดร.
Ph.D. (Buddhist Studies) University of Delhi
อาจารย์ประจำหลักสูตรปริญญาโท สาขาพุทธศาสนศึกษา

บทนำ

ในปัจจุบันนี้สังคมโลกกำลังประสบกับความสับสนวุ่นวายไปด้วยภัยอันตรายต่างๆ เช่น ภัยจากน้ำท่วม ภัยจากแผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด ภัยจากลมฟ้าอากาศวิปริตแปรเปลี่ยน และภัยอันเกิดจากโรคภัยไข้เจ็บซึ่งปัจจุบันได้พบโรคระบาดร้ายแรงตัวใหม่ๆ เพิ่มขึ้นอยู่เสมอๆ เช่น โรคซาร์ส (Severe Acute Respiratory syndrome : SARS) โรคเอดส์ (AIDS : Acquired Immune Deficiency Syndrome) โรคไข้หวัดนก (Avian influenza : Bird flu) โรคไข้หวัดใหญ่สายพันธุ์ใหม่ (H1N1) เป็นต้น ภัยทั้งหลายเหล่านี้เรียกว่าเป็นภัยธรรมชาติซึ่งมนุษย์ได้ประสบกันมาเป็นปกติตั้งแต่โบราณกาล

ภัยอันตรายที่สำคัญยิ่งกว่าภัยทางธรรมชาตินั้นก็คือ ภัยอันตรายที่เกิดจากกระทำของมนุษย์ อันเนื่องมาจากความอยากความต้องการอย่างไม่มีขอบเขตและไม่มีที่สิ้นสุด ความอยากความต้องการนี้เองเป็นเหตุทำให้มนุษย์ต้องแก่งแย่งแข่งขันช่วงชิงกันเพื่อจะให้ได้มาหรือบรรลุวัตถุประสงค์ตามอำนาจแห่งกิเลสตัณหาความทะเยอทะยานอยากของตนๆ

โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์ที่ฉลาดและมีความสามารถมีศักยภาพทางสติปัญญาเหนือกว่าสัตว์อื่นๆ แต่มนุษย์กลับใช้ความสามารถพิเศษของตนไปในทางผิดคือประพฤติไปตามอำนาจของธรรมชาติฝ่ายต่ำอันได้แก่กิเลสตัณหาดังกล่าว และด้วยอำนาจแห่งความเห็นแก่ตัวจัดมนุษย์จึงมีการขัดแย้งแก่งแย่งช่วงชิงกันถึงขั้นต้องเอาชีวิตเข้าแลกหรือรบราฆ่าฟัน ในบางครั้งก็ทำสงครามกันอันเนื่องมาจากสาเหตุคือการขัดแย้งและแก่งแย่งกันในเรื่องใหญ่ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ขัดแย้งเพราะแย่งอาหารกันกิน ทำให้ทะเลาะกันในเรื่องปัญหาปากท้อง เรื่องผลผลิตรวมถึงการผูกขาดทางอำนาจด้านเศรษฐกิจทุกอย่างทุกระดับ

๒. ขัดแย้งเพราะแย่งแผ่นดินกันอยู่ คืออ้างถือสิทธิครอบครองอาณาบริเวณขอบเขตพื้นที่และทรัพยากรให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อตนเอง เหล่าญาติและพวกพ้อง

๓. ขัดแย้งเพราะแย่งคู่พิสวาส คือปัญหาทะเลาะวิวาทที่เกิดจากกามตัณหาการละเมิดทางศีลธรรมด้านขู้สาวประพฤติผิดประเวณีมีปัญหาทั้งส่วนตัวและสังคมครอบครัว

๔. ขัดแย้งเพราะแย่งอำนาจกันครอบครอง คือขัดแย้งเพราะแย่งความเป็นใหญ่หรือความเป็นผู้มีอำนาจทางบริหารจัดการอันเกี่ยวโยงกับผลประโยชน์ซับซ้อน

การแก่งแย่งและขัดแย้งกันในเรื่องเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมแห่งมวลมนุษยชาติตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและจะยังเป็นปัญหาสร้างความวุ่นวายต่อไปถึงอนาคตอีกยาวนาน ถ้าหากมนุษย์ไม่สามารถหยุดหรือแก้ไขปัญหาย่างตรงเหตุ ตรงจุด และถูกที่อย่างถูกต้องได้

อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ต้องการ

โดยแท้จริงแล้ว สิ่งที่สำคัญหรือสิ่งที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตามที่เราเคยศึกษา และรู้กันมาว่าได้แก่ ปัจจัย ๔ เรียกว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับมนุษย์ คือ ๑. อาหารที่มีประโยชน์ สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกาย ๒. บ้านเรือนที่พักอยู่อาศัย ๓. เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม และ ๔. ยารักษาโรค เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยไข้ แต่ความต้องการของมนุษย์ไม่ได้มีเพียงเท่านี้

หากถามว่า “มนุษย์ต้องการอะไร” และ “อะไรคือสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ต้องการ?” คำตอบที่ได้คงจะมีหลากหลายแตกต่างกันไปเนื่องจากแต่ละคนมีความต้องการไม่เหมือนกัน นอกจากความต้องการระดับพื้นฐานคือปัจจัย ๔ แล้ว มนุษย์ทั้งหลายยังต้องการสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อีกมากมาย เช่น บางคนอาจต้องการมีทรัพย์สินเงินทองมากๆ ต้องการมีบ้านหลังใหญ่ๆ หลายๆ หลัง ต้องการมีรถยนต์ยี่ห้อหรู ต้องการมีที่ดินมากๆ บางคนต้องการซื้อเกาะทั้งเกาะเพื่อสร้างเป็น วิมานและเป็นอิสระส่วนตัว ต้องการคอมพิวเตอร์รุ่นใหม่ ต้องการโทรศัพท์มือถือรุ่นล่าสุด ต้องการสิ่งต่างๆ อีกมากมายไม่มีจุดจบ อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าแต่ละคนจะมีความต้องการไม่เหมือนกัน แต่ความต้องการสูงสุดหรือศูนย์รวมแห่งความต้องการทั้งหลายของมนุษย์ก็เป็นจุดหมายอย่างเดียวกันนั่นก็คือต้องการ “ความสุข”

มนุษย์ต้องการความสุข แต่ส่วนมากมักแสวงหาความสุขในทางที่ผิด นอกจากแสวงหาความสุขในทางที่ผิดกันแล้ว ที่สำคัญคือแสวงหาความสุขแบบผิดๆ อีกด้วย กล่าวคือคนส่วนใหญ่มักแสวงหาความสุขด้วยการสร้างความทุกข์ความไม่พอใจความเดือดร้อนใจให้แก่ผู้อื่น เช่น ความสุขที่ได้มาจากการเอาชนะคนอื่นด้วยการคดโกงหรือใช้เล่ห์เหลี่ยมบางอย่างพลิกแพลงให้ตนเป็นผู้ได้เปรียบในผลประโยชน์เหนือคนอื่นฯ ความสุขที่เกิดจากความสำเร็จในการแย่งชิงในสิ่งอันเป็นที่รักหวงแหนจากคนอื่น ความสุขที่เกิดจากการหลบเลี่ยงกฎหมายบ้านเมืองหรือศีลธรรมได้ เป็นต้น การได้มาซึ่งความสุขทั้งหลายเหล่านี้ถือว่าเป็นความสุขโดยการเบียดเบียนคนอื่นหรือแม้กระทั่งเบียดเบียนตนเองซึ่งบางครั้งตนเองก็ไม่ต้องรู้ตัวอีกด้วยว่านั่นคือพฤติกรรมที่ไม่ถูกต้อง ความสุขที่ได้มาโดยวิธีเหล่านี้เป็นความสุขที่ไม่แท้จริงและไม่ยั่งยืน หากยังเป็นความสุขที่ก่อเวรก่อภัยให้แก่ตนเองและสังคมในอนาคตด้วย ในพระพุทธานุศาสนกาลกล่าวถึงความสุขมี ๒ ประการคือ

๑. สามิสสุข (sensual happiness) ได้แก่ สุขอิงอามิส คือสุขโดยอาศัยสิ่งอื่น เป็นสุขที่อาศัยเหยื่อล่อหรือสุขอันเกิดจากวัตถุคือกามคุณ เช่น ได้เห็นรูปที่สวยงาม ได้ยินเสียงไพเราะ ได้รับกลิ่นหอมๆ ได้รับรสอร่อยๆ และได้สัมผัสสิ่งอันเป็นที่น่าชื่นชมยินดีพอใจ

๒. นิรามิสสุข (happiness independent of sensual desires) สุขไม่อิงอามิส คือไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่น ได้แก่ มีความสุขได้โดยไม่ต้องอาศัยเหยื่อล่อ สุขเพราะใจสงบและรู้แจ้งตามเป็นจริง^๑ สุขที่ไม่ต้องอาศัยสิ่งอื่นนี้เป็นสุขแท้จริง และไม่ก่อทุกข์โทษภัยในภายหลัง

สาเหตุที่มนุษย์ทั้งหลายไม่สามารถเข้าถึงหรือมีความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนได้นั้นเพราะว่าความไม่รู้ ได้แก่ อวิชชา (Ignorance) คือ โง่ ไม่รู้ว่าอะไรเป็นเหตุแห่งสุขที่แท้จริง อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ ไม่รู้วิธีปฏิบัติเพื่อจะให้ล่วงพ้นไปจากทุกข์คือแก้ปัญหานั้น และไม่รู้วิธีปฏิบัติให้เข้าถึงสุขที่แท้จริงอย่างสมบูรณ์ได้อย่างไร ความไม่รู้ก็เพราะว่าไม่ได้ศึกษา คือขาดการใส่ใจใฝ่ศึกษาอย่างถูกต้องนั่นเอง

การศึกษาคืออะไร และเพื่ออะไร

การศึกษาในปัจจุบันโดยทั่วไปนั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อแก้ไขปัญหา แต่เป็นการศึกษาแบบเพิ่มปัญหามากขึ้นๆ คือ ศึกษาเพื่อกระตุ้นความอยากความต้องการที่เรียกว่า ตัณหา (Craving) ศึกษาเพื่อต้องการหาวิธีให้ได้มาซึ่งสิ่งทั้งหลายตามที่ตนต้องการนั้นๆ และเพื่อหาวิธีที่จะให้ได้มามากกว่าคนอื่นๆ อันเป็นการเอาเปรียบคนอื่น ๆ โดยมีฐานแห่งอกุศลจิตคือความเห็นแก่ตัวจัด (selfish) การศึกษาอย่างนี้ไม่ใช่การศึกษาที่ถูกต้องเพราะไม่สามารถแก้ปัญหายั่งยืนได้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวถึงการศึกษาว่า “การให้การศึกษาของเราส่วนใหญ่มักเป็นไปในทางที่จะสนับสนุนให้เกิดความรู้สึกอยากได้ออยากเอา เด็กๆ ร่ำเรียนกันไปในแนวทางที่จะมองหาวัตถุบำรุงบำเรอเป็นจุดหมาย”^๒

การจัดการศึกษานอกจากจะพัฒนาในด้านความรู้ทางด้านวิชาการแล้วควรหันมาใส่ใจให้ความสำคัญและมุ่งเน้นในการปลูกฝังและฝึกฝนอบรมเรื่องคุณธรรมจริยธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและรู้สึกอบอุ่นปลอดภัย โดยฝึกอบรมตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา คุณธรรมจริยธรรมดังกล่าวนี้ไม่ใช่เพียงแค่ท่องจำได้หรือค้นหาและก๊อปปี้จากอินเทอร์เน็ตมาส่งรายงานให้ครูอาจารย์ได้ดูได้อ่านและให้คะแนนได้เท่านั้น แต่สาระสำคัญคือการฝึกฝนอบรมนั้นต้องเป็นรูปธรรมด้วยการปฏิบัติฝึกหัดอบรมกาย วาจา และใจอย่างจริงจัง ซึ่งภาระเหล่านี้ก็ไม่ใช่เฉพาะที่โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเท่านั้น แต่ต้องเป็นภาระหน้าที่ที่จะต้องเริ่มต้นจากที่บ้านจากครอบครัวด้วยเป็นสำคัญ บทบาทของพ่อแม่ ครู อาจารย์ สื่อสารมวลชนและผู้นำทางสังคมต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีด้วย

การศึกษาที่ถูกต้องนั้นต้องทำความเข้าใจว่าชีวิตของมนุษย์จะดำเนินไปได้ด้วยดีต้องมีการเรียนรู้ทั้งทางกายภาพและจิตใจ เพราะฉะนั้นชีวิตก็คือการศึกษา คือต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับโลกและสังคมได้อย่างสันติสุข คำว่า ศึกษา เป็นภาษา สันสกฤต ในภาษาบาลี ใช้คำว่า สิกขา ดังนั้น

^๑ อิง. พุก. ๒๐/๓๑๓/๑๐๑.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระธรรมปิฎกกับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๖๒.

การศึกษาในทางพระพุทธศาสนา ก็คือ ไตรสิกขา^๓ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำคัญสำหรับศึกษา ฝึกหัด อบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้พัฒนายิ่งขึ้นไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดอันประกอบด้วยหลัก ๓ ประการคือ ๑. อธิศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ๒. อธิสมาธิ สิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมอย่างสูง ๓. อธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติ สำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง หรือ เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้อธิบายคำว่าสิกขาหรือการศึกษาว่า “ศึกษาใน ส่วนศีลก็คือ ดูตนเองที่ไม่มีศีล ดูตนเองที่มีศีล ดูให้ตนเองมีศีล ให้ศีลของตนเองเป็นไปจนถึงที่สุด เรียกว่า ศีลสิกขา, จิตตสิกขา ศึกษาที่จิตให้รู้จักจิต ให้รู้ธรรมชาติของจิต ให้รู้จักควบคุมจิต และ รู้จักใช้จิตให้เป็นประโยชน์ นี่เรียกว่า จิตตสิกขา การศึกษาเกี่ยวกับจิต, ปัญญาสิกขา ศึกษาารอบรู้ ศึกษาในส่วนปัญญา คือศึกษาให้รอบรู้เท่าที่ควรจะรู้ รู้ทุกอย่างที่ต้องรู้แต่ไม่รู้ไปหมดทุกอย่างที่ไม่ จำเป็นจะต้องรู้ และรู้ทุกอย่างเท่าที่ควรจะรู้ เท่าที่จะดับทุกข์ได้”^๔

แนวทางและเป้าหมายของการศึกษา

หากเราย้อนกลับไปดูประวัติของพระโศภิต์เมื่อครั้งที่ยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะอยู่นั้น พระองค์ได้พิจารณาเห็นปัญหาอันเกิดจากความทุกข์นานาประการ หลังจากนั้นจึงได้เสด็จออก บวชเพื่อแสวงหาทางหรือวิธีที่จะปฏิบัติให้พ้นไปจากทุกข์ทั้งปวง โดยได้ไปเข้าศึกษาในสำนักของ อาจารย์ผู้มีชื่อเสียงที่สุดในยุคนั้น คือสำนักของอาหารดาบสและอุทกดาบสทรงได้ศึกษากระทั่งจบ ในขั้นสูงสุดของความรู้ของอาจารย์ทั้งสองนั้น แต่ทรงเห็นว่า การปฏิบัติด้วยวิธีนั้นไม่ใช่วิธีดับทุกข์ อย่างยั่งยืนและยังไม่บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด ดังนั้นพระองค์จึงเสด็จออกไปแสวงหาวิธีการ ปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์อันเป็นปัญหาสำคัญของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง ได้ทรงทดลองปฏิบัติหลายวิธี กระทั่งต่อมาได้ทรงค้นพบวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องและได้ตรัสรู้อนัตตสมมา สัมโพธิญาณด้วยพระองค์เอง อีกทั้งยังได้ตรวจสอบทบทวนจนมั่นใจ จากนั้นจึงได้เสด็จไปแสดง มรรควิธีหรือทางปฏิบัติแก่ปัจจุวัคคีย์โดยทรงชี้ให้เห็นถึงการศึกษาอย่างถูกต้องไม่หลงทางซึ่งจะทำให้ บรรลุตฤตสุประสงค์คือเป้าหมายสูงสุด ได้แก่ สิ้นทุกข์ดับปัญหาเพราะทำลายอวิชชาเสียได้ ดังที่ ปรากฏในปฐมเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร^๕ พระองค์ทรงเริ่มต้นด้วยการแสดงให้เห็นว่า ข้อปฏิบัติ ๒ แนวทางที่บรรพชิตผู้มุ่งดับทุกข์ไม่ควรปฏิบัติเพราะไม่ใช่วิธีที่จะทำให้พ้นทุกข์ได้ แนวทางปฏิบัติ ทั้ง ๒ อย่างนั้นคือ

๑. กามสุขัลลิกานุโยค (the extreme of sensual indulgence) คือ การปฏิบัติหมกมุ่น พัวพันเพลิดเพลินอยู่กับกามสุขอันเป็นเรื่องของชาวบ้านผู้มัวเมาและกิเลสหนา พวกนี้เป็นพวกที่ หลงไหลบำรุงบำเรอตนให้มีความสุขความพอใจด้วยสิ่งเสพภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และ

^๓ที่.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑, อัง.ติ. ๒๐/๕๒๑/๒๔๙.

^๔พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : หจก.เอส.อาร์.พรินติ้ง, ๒๕๓๗), หน้า ๕.

^๕ส.ม. ๑๙/๑๖๔/๕๒๘.

สัมผัสทางกาย เป็นพวกบ้าหรือคลั่งไคล้ในวัตถุนิยม และมีความคิดว่าการกระทำอย่างนั้นจะทำให้บรรลุความสุขอันเป็นอมตะได้

๒. อุตตกิลมณานุโยค (the extreme of self-mortification) คือ การปฏิบัติโดยการทรมานร่างกายตนให้ทุกข์ยากลำบาก เช่น การอดน้ำ อดอาหาร ไม่อาบน้ำชำระกาย ไม่นอนหลับ พักผ่อน ไม่นุ่งห่มเสื้อผ้า ประพฤติเหมือนโค เหมือนสุนัข เป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นวิธีปฏิบัติที่ไร้ประโยชน์ ไม่สามารถจะดับทุกข์ได้เช่นกัน

ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงประกาศวิธีการปฏิบัติที่ได้ทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง นั่นคือ ทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติอันประกอบด้วยองค์สำคัญ ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ (Right Understanding) ความเห็นชอบ คือ เห็นถูกต้องตั้งแต่ระดับพื้นฐานอันเป็นโลกิยะว่า ทำดีได้ดี การทำชั่วจะได้รับผลชั่ว เห็นชัดว่าการทำดีนั้นได้รับผลดีแล้วตั้งแต่ขณะกระทำ เนื่องจากความดีนั้นเป็นหลักสากลจึงให้ผลได้ไม่มีผิดเพี้ยน การทำความชั่วก็เช่นกันย่อมได้รับความชั่วความทุกข์ใจร้อนใจไม่สบายใจแล้วตั้งแต่ลงมือกระทำ และเห็นด้วยปัญญาต่อไปว่า บิดามาตามี ครูอาจารย์มีพร้อมทั้งเห็นคุณรู้คุณของท่านเหล่านั้นด้วย เมื่อเห็นชัดแจ้งด้วยปัญญาอย่างนี้แล้วจะทำให้บุคคลนั้นมุ่งทำความดี ถ้าทำความดี ขยันฝึกฝนในการทำความดี และรู้ว่าอะไรควรทำอะไรไม่ควรทำ และพัฒนาความเห็นถูกต้องต่อไปถึงระดับเหนืออารมณ์ เห็นใจ ความรู้สึกทุกข์เร่าร้อนใจอันเกิดจากการประสบกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพราะมีปัญญารู้ว่า ปัญหาของการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหล่านี้เป็นธรรมชาติที่ไม่มีใครสามารถห้ามและบังคับควบคุมให้เป็นตามความต้องการของแต่ละคนได้ มีความเห็นถูกต้องต่อไปอีกว่าทุกอย่างย่อมเป็นไปตามกฎเกณฑ์หรือตามเหตุปัจจัย สามารถเข้าใจในธรรมชาติตามความเป็นจริง กระทั่งละคลายความเห็นแก่ตัวละคลายจากความยึดมั่นในสิ่งทั้งปวงและสามารถปล่อยวางด้วยความสว่างกระจ่างใสแห่งปัญญาที่ตื่นรู้เท่าทัน

๒. สัมมาสังกัปป (Right Thought) ความตรึกหรือความดำริถูกต้อง คือ ความดำรินึกคิดในทางละเว้นหรือสละความพึงพอใจในการสนองความอยากความต้องการของตนที่เรียกว่าเนกขัมมวิตก ความตรึกนึกคิดในการละเว้นจากการขัดเคืองเคียดแค้นไม่ยินดีไม่พอใจหรือเพ่งมองผู้อื่นในแง่ร้ายที่เรียกว่าอพยาบาทวิตก และความตรึกนึกคิดไปในทางเมตตากรุณาเอื้อเพื่อช่วยเหลือไม่คิดร้ายไม่เบียดเบียนที่เรียกว่าวิหิงสาวิตก ในที่สุดตรึกนึกคิดในการเจริญภาวนามุ่งหน้าปฏิบัติสู่เป้าหมายสูงสุดคือความดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง กล่าวโดยสรุป คือ ไม่คิดร้าย แต่ตรึกนึกคิดเฉพาะในทางที่ดี

๓. สัมมาวาจา (Right Speech) การพูดจาถูกต้อง คือ เว้นจากวจีอกุศลกรรม ๔ อย่าง ได้แก่ ๑. การไม่พูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐานควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก ๒. ไม่พูดคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน หรือฟังจากข้างโน้น แล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้างกัน สมานคนที่แตกร้างกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คน

สามัคคีพร้อมเพรียงกัน ๓. คำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษเพราะหู ชวนให้รัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ ๔. ไม่พูดคำเพื่อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐานมีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร โดยสาระสำคัญของการพูดแบบสัมมาวาจา คือ ไม่พูดโกหกอันทำให้เกิดการเข้าใจผิดและก่อความเสียหาย ไม่พูดส่อเสียดยุยงให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน ไม่พูดคำหยาบคายอันทำให้เกิดความไม่สบายใจทั้งคนพูดและคนฟัง ไม่พูดจาเพื่อเจ้อเหลวไหลไร้สาระซึ่งไม่มีคุณประโยชน์ใดๆ และพัฒนาขึ้นไปจนถึงระดับไม่กล่าววาจาด้วยอำนาจแห่งความโลภ โกรธ หลง กล่าววาจาอย่างมีสติสัมปชัญญะ คือ รู้จักคิดพิจารณาใคร่ครวญก่อนพูด

๔. สัมมากรรมันโต (Right Action) การกระทำถูกต้อง คือการกระทำที่ไม่เป็นไปเพื่อทำอันตรายเบียดเบียนร่างกายและชีวิตของคนอื่นสัตว์อื่นด้วยเจตนาที่เห็นแก่ตัว ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการของขโมย คือไม่เบียดเบียนผู้อื่นทางด้านทรัพย์สินและลิขสิทธิ์ ไม่ประพฤติดีดลวงละเมิดในคู่ครองและบุคคลหรือสิ่งของอันเป็นสิ่งที่รักใคร่หวงแหนของคนอื่น และปฏิบัติสูงขึ้นไปถึงระดับที่ไม่กระทำใดๆ อันเป็นไปเพื่อความยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา เป็นการกระทำหรือปฏิบัติเพื่อละเพื่อปล่อยวางเพื่อให้ว่างจากอุปาทานในความเป็นตัวตน

๕. สัมมาอาชีพ (Right Livelihood) การมีอาชีพถูกต้อง คือเริ่มตั้งแต่การประกอบอาชีพของชาวบ้านทั่วไปโดยไม่ทำอาชีพด้วยการปล้นจี้ ลักขโมย คตโกง หลอกลวงหรือเบียดเบียนคนอื่นมาเลี้ยงชีวิต ซึ่งจะทำได้ดำเนินชีวิตไปด้วยความหวาดระแวงและเดือดร้อนภายหลัง ขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม พัฒนาขึ้นไปถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามภาวะของตนอย่างบริสุทธิ์หรือการดำเนินชีวิตด้วยจิตอันประกอบด้วยกุศลอยู่เสมอ

๖. สัมมาวายาโม (Right Effort) ความเพียรถูกต้อง คือพากเพียรพยายามประพฤติกาย วาจาและใจไม่ให้คิดหรือกระทำความความผิดชั่วร้าย ได้แก่ เพียรเฝ้าระวังป้องกันอกุศลที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิดขึ้นได้ เพียรพยายามละเว้นการกระทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งามที่ผิดกฎหมายและศีลธรรม คือ กำจัด สละ ละ ทำลายอกุศลที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่แล้วให้หมดสิ้นไป โดยหันมาพากเพียรพยายามกระทำแต่คุณงามความดีความถูกต้องหรือกุศลที่ยังไม่เกิดมีก็ให้เกิดมีขึ้น และพากเพียรรักษาคุณความดีที่มีอยู่ให้คงอยู่และเจริญยิ่งขึ้นไปอีก จนกระทั่งเพียรละอกุศลและบำเพ็ญกุศลเพียรปฏิบัติเพิกเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์ทั้งปวงได้

๗. สัมมาสติ (Right Mindfulness) การมีสติถูกต้อง คือ การดำเนินชีวิตไปอย่างไม่ขาดสติ มีความระลึกรู้ เฝ้าระวัง คุ่มครองป้องกัน ยับยั้งไม่ให้ลุ่มหลงไปตามความชั่วร้ายคืออกุศล การระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมกระทำการอันเป็นไปในทางเสื่อมเสีย และไม่ละเลยในการพัฒนาความก้าวหน้า ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในการทำงานตามหน้าที่ และพยายามมุ่งความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา พัฒนายกระดับขึ้นไปจนถึงการเจริญสติรักษาจิตในลักษณะที่ไม่หวั่นไหวคลอนแคลนด้วยสิ่งภายนอกที่มากระทบ คือไม่ให้มีสิ่งใดสามารถมาช่วยยู่ให้ลุ่มหลงมัวเมาและถูกชักจูงให้ตกไปใน

ธรรมชาติฝ่ายต่ำคือกิเลส ตัณหา มุ่งพัฒนาเจริญสติต่อเนื่องอย่างสมบูรณ์ไม่ประมาท จนสามารถสกัดกั้นอกุศลไม่ให้แทรกซึมเข้าปรุงแต่งจิตให้เศร้าหมองได้

๘. สัมมาสมาธิ (Right Concentration) การมีสมาธิถูกต้อง คือ การที่จิตแน่วแน่ในสิ่งดี เรื่องดีเป็นอารมณ์ อยู่ในเรื่องที่เป็นกุศล สมาธินั้นยังประโยชน์ให้สำเร็จ ระดับพื้นฐานในการดำเนินชีวิตทั่วไป บุคคลที่มีจิตเป็นสมาธิจะทำให้มีจิตใจและบุคลิกภาพดี เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง สุขภาพ กระจับกระจ่าง สง่างาม มีความมั่นคงในอารมณ์ ในระดับที่สูงขึ้นคือความที่จิตตั้งมั่นควรแก่ การงานไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตแน่วแน่ นิ่งเรียบสม่ำเสมอ ไม่หวั่นไหวด้วยอารมณ์ภายนอก ซึ่งเป็น จิตที่ควรแก่การน้อมคิดพิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่มีมันเป็น

การศึกษาที่ถูกต้องตามความหมายที่แท้จริงนั้นต้องเป็นไปเพื่อความสงบสุขอันเป็นสิ่ง ที่มนุษย์ทุกคนต้องการ นั่นคือปฏิบัติฝึกหัดอบรมให้เป็นวิถีชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือทาง สายกลางอันได้แก่ มรรคอันมีองค์ประกอบ ๘ ประการดังกล่าว ซึ่งทางสายกลางนั้นสามารถ สงเคราะห์ลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

สัมมมทิฏฐิ ความเห็นถูกต้อง และสัมมาสังกัปปะ ความคิดดำริถูกต้อง นี้ สงเคราะห์เข้า ใน ปัญญาสิกขา คือ การศึกษาฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งสามารถแก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และชำระจิตให้บริสุทธิ์สะอาดกำจัดปัญหาหรือดับทุกข์ได้ สมเด็จพระสังฆราช (สุวฑฒนมหาเถร) ทรงอธิบายว่า “ตัวปัญญาที่เป็นปัญญาที่แท้นั้น จะต้องเป็นปัญญาที่รู้ทั่วถึงสัจจะคือความจริง ตาม เหตุและผล หรือรู้ทั่วถึงเหตุผลตามความเป็นจริง คือว่าปัญญาต้องรวมกับสัจจะคือความจริง เป็น ความรู้จริง รู้ถูกต้อง จับเหตุจับผลได้จริงได้ถูกต้องในสิ่งอันใดสิ่งอันนั้นเป็นปัญญา เพราะฉะนั้น ปัญญา กับ สัจจะ จึงต้องประกอบกันเป็นความรู้ทั่วถึงจริงหรือเป็นความรู้จริง จึงเป็นตัวปัญญา”^๖ ปัญญาอันเป็นสัมมาทิฏฐิสัมมาสังกัปปะความเห็นและความคิดดำริในทางที่ชอบหรือถูกต้องนี้เป็น สาระสำคัญในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นความรู้จักเข้าใจ รู้แจ้ง รู้จริงในสิ่งทั้งหลายตามความเป็น จริง รู้เท่าทันความเป็นไปในธรรมชาติของทุกสิ่งและรู้วิธีปฏิบัติต่อโลกและดำเนินชีวิตในทางที่ เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขทั้งตนเองและสังคมอย่างถูกต้องเหมาะสม

สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ สงเคราะห์เข้าใน ศีลสิกขา คือระเบียบ ความประพฤติ หรือระเบียบความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงการทำความหาเลี้ยงชีพซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อทำให้ความเป็นอยู่นั้นกลายเป็นสภาพ อันเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ ที่เป็นไปเพื่อเข้าถึงจุดหมายอันดีงามซึ่งเป็นอุดมคติของคนใน สังคมหรือชุมชนนั้น

สำหรับสังคมมนุษย์โดยทั่วไปนั้นมึระเบียบความประพฤติขั้นต้นอย่างน้อยที่สุดหรือขั้น พื้นฐานที่จะสร้างสภาพเกื้อกูลให้เกิดขึ้น ก็คือหลักที่เรียกว่าศีล ๕ ซึ่งมีสาระสำคัญได้แก่การไม่ ละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของกันและกัน การไม่ใช้วาจาละเมิดความจริงเพราะเห็นแก่

^๖ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ปัญญาในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๓.

ตนและมุ่งทำลายผู้อื่นและการไม่ยอมทำลายสติสัมปชัญญะหรือความสำนึกผิดชอบชั่วดีของตน ด้วยการตกไปในอำนาจของสิ่งเสพติด รวมถึงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ ขนบธรรมเนียมและข้อปฏิบัติต่างๆ ที่วางไว้เพื่อความเรียบร้อยดีงาม และเพื่อให้เกิดความเกื้อกูลแก่การเข้าถึงจุดหมายจำเพาะของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ศีลจึงมีระดับความหยาบ ประณีตและรายละเอียดต่างๆ กัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปความหมายของศีลตามพระพุทธศาสนาว่ามีลักษณะสำคัญ คือ

๑. ทำให้เกิดสภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ เพื่อเข้าถึงจุดหมายที่ตั้งงาม โดยลำดับจนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิต

๒. ทำให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันด้วยดี สังคมสงบเรียบร้อย สมาชิกต่างดำรงอยู่ด้วยดี และมุ่งหน้าปฏิบัติกิจของตนๆ โดยสะดวก

๓. ฝึกหัดขัดเกลาตนเอง ทำให้กิเลสเบาบางลง ด้วยการควบคุมยับยั้งสังวร ปรบการ แสดงออกทางกายวาจาให้เอื้อแก่สภาพความเป็นอยู่ที่เกื้อกูลและการอยู่ร่วมกันด้วยดีนั้น อันเป็นขั้นต้นของการพัฒนาชีวิตของตนให้พร้อมที่จะเป็นที่รองรับของกุศลธรรมทั้งหลาย เฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพื้นฐานของสมาธิ หรือการฝึกปรือคุณธรรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไป^๗

สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ความระลึกรู้ชอบและความแน่วแน่แห่งจิตนี้ สงเคราะห์เข้าในสมาธิ คือ การฝึกอบรมพัฒนาปรับปรุงจิตให้มีคุณภาพอันเป็นพื้นฐานและเอื้อต่อการทำงานและการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงามอีกทั้งยังเป็นบาทฐานสำคัญในการเจริญภาวนาหรืองานด้านปัญญาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย การเจริญสมาธิตั้งแต่ระดับพื้นฐานที่เรียกว่าอุปปจาระสมาธิ คือจิตเกือบแน่วแน่ จนถึงอัปปนาสมาธิ คือจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งแน่วแน่ ก็เพื่อรองรับนิรณัน ๕

สุนทร ฦ รั้งยี กล่าวว่า “นิรณัน ๕ นี้เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้จิตไม่สามารถรวมเป็นสมาธิในระดับอุปปจาระสมาธิและอัปปนาสมาธิ ซึ่งจัดเป็นสัมมาสมาธิในอรรถมรรคมีองค์ ๘ สมาธิระดับนี้เป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ปัญญามีพลังแก่กล้าสามารถทำลายกิเลสเป็นสมุทเลทพหาร คือทำลายแบบถอนรากถอนโคนไม่ให้หลงเหลืออยู่อีกต่อไป”^๘

สรุป

การศึกษาในพระพุทธศาสนามีเป้าหมาย คือ ความดับทุกข์ทั้งปวง การกำจัดปัญหาพร้อมทั้งเหตุแห่งปัญหาทุกอย่างให้หมดไปอย่างสิ้นเชิง ที่เรียกว่าพระนิพพาน มนุษย์ทั้งหลายล้วนต้องการความสุข แต่ไม่สามารถเข้าถึงความสุขที่แท้จริงและยั่งยืนได้ เนื่องจากว่าปฏิบัติหรือสร้างเหตุไม่ตรงกับผลที่ตนต้องการ ที่เป็นเช่นนี้มีสาเหตุสำคัญ คืออวิชชาความไม่รู้ ไม่เข้าใจธรรมชาติ ไม่เข้าใจการศึกษาที่แท้จริง อีกทั้งไม่มีเป้าหมายที่ถูกต้องแน่ชัด เป็นการศึกษาเพียงฉาบฉวยอัน

^๗พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๒๐.

^๘รศ.ดร. สุนทร ฦ รั้งยี, **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๙๓.

เกิดมาจากมิจฉาทิฐิเป็นจุดเริ่มต้น และเป็นการศึกษาที่ไม่ได้มองเข้าสู่ภายในจิตใจ แต่หากเป็นการมองภายนอกและแก้ไขภายนอกเป็นหลัก ดังนั้นเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นแก่ชีวิต การศึกษาเพื่อสนองความโลภ ความโกรธและความหลงนั้นจึงไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาของตนเองตลอดถึงสังคมใดๆ ได้เลย

ปัญหาที่ปรากฏอยู่เสมอมาในสังคมทุกระดับ เช่น การแบ่งแยกขัดแย้งเกิดขึ้นในระหว่างกลุ่มชน เชื้อชาติ และการขัดแย้งเพราะแก่งแย่งทางเศรษฐกิจการค้าต่างๆ เมื่อสาวไปหาต้นเหตุที่แท้จริงแล้วจะพบว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเหล่านั้นล้วนมีพื้นฐานมาจากระดับปัจเจกบุคคลเกือบทั้งสิ้น ส่วนการนำวิธีการต่างๆ มาแก้ปัญหานั้นก็แก้ไขได้เพียงระยะสั้นๆ เพียงชั่วครั้งคราว แต่การเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็โดย การพัฒนาที่ตัวบุคคลแต่ละบุคคลเสียก่อน ซึ่งสิ่งที่จะทำให้บุคคลปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้นั้นต้องเริ่มต้นจากการศึกษาเป็นสำคัญและเป็นปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและสังคมต่อไป

มรรควิธีหรือแนวทางสู่เป้าหมาย คือ การปฏิบัติตามหลักแห่งมัชฌิมาปฏิปทาหรือไตรสิกขา ได้แก่หลักแห่ง ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นหลักแห่งการพัฒนาชีวิตให้ดำเนินไปจนกระทั่งบรรลุเป้าหมาย คือ ความอิสรภาพและสันติสุข ดังนั้นการศึกษาในพระพุทธศาสนาจึงมีเป้าหมายคือการพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงจุดหมายอันสูงสุดในส่วนที่จะพึงได้พึงถึง เมื่อการศึกษาคือการพัฒนาชีวิตดังกล่าวนี้ การศึกษาจึงต้องมีบทบาทและหน้าที่อันสำคัญ และหน้าที่ของการศึกษาดังกล่าวนี้เองที่เป็นตัวหล่อหลอมชีวิตของมนุษย์ให้ประสบอิสรภาพและสันติสุขที่แท้จริงอันเป็นสิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายปรารถนา

เอกสารอ้างอิง

การศาสนา, กรม. **พระไตรปิฎกฉบับหลวง**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **การศึกษาและการรับปริญญาในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : หจก.เอส.อาร์.พรินติ้ง, ๒๕๓๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พระธรรมปิฎกกับรางวัลการศึกษาเพื่อสันติภาพ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๕๓.

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีการสอน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **ปัญญาในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๔.

สุเชาว์ พลอยชุม. **พุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก, ๒๕๕๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๒๓.

สุนทร ณ รั้งชี, รศ.ดร. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.